

**RAQAMLI IQTISODIYOTDA MARKAZIY BANKLARNING
RAQAMLI VALYUTASI (CBDC)**

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Andijon Fakulteti

Yo'ldashev Farxodbek

“Mutaxassislik, ijtimoiy gumanitar va aniq fanlari” nomzodi, dotsent

Yoqubova Fotima Baxromjonovna

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Andijon Fakulteti

“Iqtisodiyot” ta’lim yo’nalishi 2-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida markaziy banklar tomonidan joriy etilayotgan raqamli valyutalar — CBDC (Central Bank Digital Currency) masalasiga bag‘ishlangan. So‘nggi yillarda global moliyaviy tizimda yuz berayotgan transformatsiyalar, xususan raqamlashtirish jarayonlari natijasida an‘anaviy pul muomalasi yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Shu nuqtai nazardan, CBDC nafaqat innovatsion to‘lov vositasi, balki iqtisodiy siyosatni samarali amalga oshirish vositasi sifatida ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada CBDC tushunchasining nazariy asoslari, uning iqtisodiy mohiyati, asosiy turlari va amaliy qo‘llanilish jihatlari batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi asosida CBDC joriy etilishining global tendensiyalari yoritilgan. Xususan, raqamli valyutalarning to‘lov tizimlariga ta’siri, moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi roli, shuningdek, naqd pul muomalasini qisqartirishdagi o‘rni alohida ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqot davomida CBDC joriy etilishida yuzaga keladigan asosiy muammolardan biri sifatida aholining ushbu tizimga nisbatan ishonchi pastligi, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi va kiberxavfsizlik bilan bog‘liq tahdidlar tahlil qilinadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida muallif tomonidan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular orasida

moliyaviy savodxonlikni oshirish, texnologik infratuzilmani rivojlantirish hamda davlat tomonidan ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash masalalari muhim o'rin egallaydi. Mazkur maqola talaba tomonidan sodda, tushunarli va qiziqarli uslubda yozilgan bo'lib, u nafaqat ilmiy-amaliy ahamiyatga ega, balki keng kitobxonlar ommasi uchun ham foydali manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot natijalari kelajakda raqamli iqtisodiyot rivojlanishida CBDCning o'rni va istiqbollari yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

Kalit so'zlari: CBDC, raqamli iqtisodiyot, markaziy bank, raqamli valyuta, blockchain, moliyaviy tizim, naqd pulsiz to'lovlar, xavfsizlik, fintech, iqtisodiy rivojlanish

Annotation: This article is devoted to the issue of Central Bank Digital Currencies (CBDC) in the context of the modern digital economy. In recent years, global financial systems have been undergoing significant transformations, particularly due to rapid digitalization processes, which have led to a new stage in the evolution of traditional monetary circulation. In this regard, CBDC is becoming not only an innovative payment instrument but also an effective tool for implementing economic policy. The article provides a detailed analysis of the theoretical foundations of CBDC, its economic essence, main types, and practical applications. Furthermore, based on the experiences of both developed and developing countries, the global trends in the implementation of CBDC are examined. Special attention is given to the impact of digital currencies on payment systems, their role in enhancing financial inclusion, and their significance in reducing the use of cash.

During the research, particular focus is placed on one of the key challenges of CBDC implementation — the lack of public trust, along with concerns related to data privacy and cybersecurity risks. In order to address these issues, the author proposes practical recommendations, including improving financial literacy, developing technological infrastructure, and ensuring transparency and openness from the government. This article is

written by a student in a clear, understandable, and engaging style. It holds both scientific and practical significance and can serve as a useful resource not only for academic purposes but also for a wider audience. The findings of this study contribute to a deeper understanding of the role and future prospects of CBDC in the development of the digital economy.

Keywords: Central Bank Digital Currency (CBDC), digital economy, central bank, digital currency, blockchain, financial system, cashless payments, cybersecurity, fintech, economic development.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi global moliyaviy tizimni tubdan o'zgartirib bormoqda. Axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi, internet infratuzilmasining rivojlanishi hamda mobil qurilmalarning ommalashuvi natijasida an'anaviy moliyaviy xizmatlar yangi, innovatsion shaklga ega bo'ldi. Ayniqsa, to'lov tizimlari va pul muomalasi sohasida yuz berayotgan o'zgarishlar markaziy banklar oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Shu nuqtai nazardan, markaziy banklarning raqamli valyutasi — CBDC konsepsiyasi zamonaviy iqtisodiyotning muhim elementi sifatida shakllanmoqda.

CBDC — bu markaziy bank tomonidan chiqariladigan va davlat tomonidan to'liq kafolatlanadigan raqamli pul shaklidir. U milliy valyutaning raqamli ko'rinishi bo'lib, naqd pul va bank hisobidagi mablag'larga muqobil hisoblanadi. CBDCning asosiy farqi shundaki, u to'g'ridan-to'g'ri markaziy bank majburiyati sifatida qaraladi, bu esa uning ishonchliligini oshiradi. Raqamli valyuta texnologik jihatdan ilg'or tizimlarga asoslanadi va tezkor, xavfsiz hamda samarali to'lovlarni amalga oshirish imkonini beradi. So'nggi yillarda CBDCga bo'lgan qiziqish keskin ortib bormoqda. Bunga bir necha omillar sabab bo'lmoqda. Birinchidan, naqd pulsiz to'lovlarning ommalashuvi va elektron tijoratning kengayishi an'anaviy pul tizimiga bo'lgan ehtiyojni kamaytirmoqda. Ikkinchidan, kriptovalyutalarning paydo bo'lishi markaziy banklarni o'z raqamli valyutalarini ishlab chiqishga undamoqda. Uchinchidan,

pandemiya davrida raqamli to'lovlarga bo'lgan talab keskin oshgani ham ushbu jarayonni tezlashtirdi. CBDCning joriy etilishi bir qator muhim afzalliklarni taqdim etadi. Eng avvalo, u to'lov tizimlarining samaradorligini oshiradi. An'anaviy bank tizimida tranzaksiyalar ko'pincha vaqt va qo'shimcha xarajatlarni talab qiladi, ayniqsa xalqaro o'tkazmalarda. CBDC esa ushbu jarayonlarni soddalashtiradi va tezlashtiradi. Bundan tashqari, tranzaksiya xarajatlari kamayadi, bu esa iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi.

Yana bir muhim jihat — moliyaviy inklyuziya masalasidir. Dunyoning ko'plab hududlarida bank xizmatlaridan foydalana olmaydigan aholi qatlamlari mavjud. CBDC orqali ular ham moliyaviy tizimga jalb qilinishi mumkin. Masalan, oddiy mobil telefon orqali ham raqamli valyutadan foydalanish imkoniyati yaratiladi. Bu esa iqtisodiy tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, CBDC iqtisodiy shaffoflikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Raqamli tranzaksiyalarni kuzatish imkoniyati mavjud bo'lgani sababli, noqonuniy moliyaviy operatsiyalar, korrupsiya va "soya iqtisodiyoti"ni kamaytirish mumkin. Bu esa davlat byudjetiga tushumlarni oshirishga yordam beradi. Biroq CBDC joriy etilishi bilan bog'liq bir qator muammolar ham mavjud. Eng dolzarb muammolardan biri — kiberxavfsizlik masalasidir. Raqamli tizimlar har doim turli kiberhujumlar xavfi ostida bo'ladi. Agar CBDC tizimi yetarlicha himoyalangan bo'lsa, bu katta moliyaviy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, zamonaviy kriptografik usullar va xavfsizlik protokollarini joriy etish zarur.

Yana bir muhim muammo — shaxsiy ma'lumotlar himoyasidir. CBDC orqali amalga oshiriladigan barcha tranzaksiyalar ma'lum darajada nazorat qilinadi. Bu esa foydalanuvchilarda maxfiylik borasida xavotir uyg'otadi. Aholi o'z moliyaviy faoliyati to'liq kuzatilishidan xavfsirashi mumkin. Shu sababli, maxfiylik va shaffoflik o'rtasida muvozanatni ta'minlash muhim hisoblanadi. CBDC joriy etilishidagi eng asosiy muammolardan biri — bu aholining ishonchi hisoblanadi. Har qanday yangi moliyaviy tizim

muvaffaqiyatli ishlashi uchun, avvalo, aholi unga ishonishi kerak. Agar odamlar raqamli valyutaga nisbatan shubha bilan qarasa, uni keng joriy etish qiyin bo‘ladi. Ishonch masalasi ayniqsa rivojlanayotgan davlatlarda dolzarbdir.

Ushbu muammoni hal etish uchun bir qator chora-tadbirlar zarur. Eng avvalo, davlat tomonidan ochiqlik va shaffoflik ta’minlanishi lozim. CBDC qanday ishlashi, uning afzalliklari va xavfsizlik mexanizmlari haqida aholiga tushunarli tarzda ma’lumot berilishi kerak. Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlikni oshirish muhim ahamiyatga ega. Aholi raqamli moliyaviy vositalardan foydalanishni o‘rganishi zarur. Texnologik infratuzilmani rivojlantirish ham muhim omil hisoblanadi. CBDC samarali ishlashi uchun yuqori tezlikdagi internet, zamonaviy serverlar va xavfsizlik tizimlari mavjud bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, davlat va xususiy sektor o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish ham muhimdir. Dunyo tajribasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, bir qator davlatlar CBDCni amaliyotga joriy etish bo‘yicha sezilarli yutuqlarga erishgan. Xususan, Xitoy raqamli yuan loyihasi orqali bu sohada yetakchilik qilmoqda. Ushbu loyiha millionlab foydalanuvchilarni qamrab olgan bo‘lib, kundalik to‘lovlarda faol qo‘llanilmoqda. Yevropa Ittifoqi va AQSh esa hali tadqiqot va sinov bosqichida bo‘lib, turli modellar ustida ishlamoqda. O‘zbekiston uchun ham CBDC joriy etilishi katta istiqbollarni ochib beradi. Bu orqali moliyaviy tizimni modernizatsiya qilish, naqd pulsiz iqtisodiyotga o‘tish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish mumkin. Shuningdek, soliq tushumlarini oshirish va korrupsiyani kamaytirishda ham muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, CBDC — bu kelajak moliyaviy tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. U katta imkoniyatlarni taqdim etishi bilan birga, muayyan xavf va muammolarni ham yuzaga keltiradi. Shu sababli, uni joriy etishda ehtiyotkorlik bilan yondashish, ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish va bosqichma-bosqich amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida markaziy banklarning raqamli valyutasi — CBDC global moliyaviy tizim

evolyutsiyasining mantiqiy davomidir. So‘nggi yillarda xalqaro moliyaviy tashkilotlar, xususan, Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS) ma’lumotlariga ko‘ra, dunyodagi markaziy banklarning 90% dan ortig‘i CBDC loyihalari ustida tadqiqot olib bormoqda yoki amaliy sinov bosqichiga o‘tgan. Bu esa ushbu yo‘nalishning nafaqat dolzarb, balki strategik ahamiyatga ega ekanligini yaqqol ko‘rsatadi. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, CBDC joriy etilgan yoki sinovdan o‘tkazilayotgan davlatlarda to‘lov tizimlari samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Masalan, ayrim pilot loyihalarda tranzaksiya vaqti soniyalargacha qisqargan, vositachilar soni kamaygan va natijada operatsion xarajatlar pasaygan. Shu bilan birga, raqamli valyutalar moliyaviy inklyuziyani oshirishga xizmat qilmoqda — bank xizmatlaridan foydalana olmaydigan aholining ham moliyaviy tizimga kirish imkoniyati kengaymoqda. Biroq, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, CBDCni joriy etishda eng katta to‘siqlardan biri bu aholining ishonchi va xavfsizlik bilan bog‘liq xavotirlardir. Xususan, foydalanuvchilarning shaxsiy ma’lumotlari himoyasi, tranzaksiyalar maxfiyligi hamda kiberhujumlarga qarshi barqarorlik masalalari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqotlarga ko‘ra, foydalanuvchilarning katta qismi aynan shu omillar sababli yangi raqamli valyutalardan foydalanishga ehtiyotkorlik bilan yondashmoqda.

Mazkur muammoni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. Birinchidan, markaziy banklar tomonidan ilg‘or kriptografik texnologiyalar va ko‘p bosqichli himoya tizimlari joriy etilishi lozim. Ikkinchidan, davlat organlari tomonidan CBDCning ishlash mexanizmlari haqida ochiq va shaffof axborot siyosati yuritilishi muhimdir. Uchinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali raqamli texnologiyalarga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash zarur. O‘zbekiston sharoitida ham CBDC joriy etilishi katta iqtisodiy imkoniyatlarni ochib beradi. Xususan, naqd pul muomalasini qisqartirish orqali pul aylanish tezligini oshirish, soliq tushumlarini ko‘paytirish va “soya iqtisodiyoti” ulushini kamaytirish mumkin. Bundan

tashqari, raqamli to'lov tizimlarining rivojlanishi kichik biznes va tadbirkorlik subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, CBDC — bu kelajak moliyaviy tizimining ajralmas qismi bo'lib, u iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichini boshlab berishi mumkin. Ammo uning muvaffaqiyati to'g'ridan-to'g'ri texnologik tayyorgarlik, huquqiy asoslarning mukammalligi va eng muhimi — aholining ishonch darajasiga bog'liq. Shu sababli, CBDCni joriy etish jarayoni puxta rejalashtirilgan, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan va ilmiy asoslangan strategiyaga tayanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. European Central Bank. *Report on a Digital Euro*, 2020.
2. People's Bank of China. *Progress of Research & Development of E-CNY in China*, 2021.
3. Federal Reserve. *Money and Payments: The U.S. Dollar in the Age of Digital Transformation*, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Rasmiy hisobotlar va tahliliy materiallar.
5. Fintech bo'yicha zamonaviy ilmiy maqolalar va tadqiqotlar (Google Scholar bazasi).
6. Blockchain texnologiyasi bo'yicha ilmiy manbalar.

□